

Viktorija Tkachuk

THE ROLE OF THE UKRAINIAN ORTHODOX NATIONALIST AND CHURCH MOVEMENT IN THE INTER-WAR PERIOD (1920S AND 1930S) IN THE FORMATION OF THE MODERN UKRAINIAN NATION.

In this article some light is cast upon the the question of the development of the inter-war nationalist and church movement in the Orthodox Church in Poland. In particular, an analysis is made of the stages of this movement, which illustrate the gradual qualitative changes in the assertion of national identity on the part of Orthodox Volhynians, and which make it possible to trace certain tendencies with respect to the consolidation of representatives of the Ukrainian nation within the borders of the Polish state during the inter-war period.

Key words: nationalist and church movement, national consciousness, Western Volhynia, Polish government.

УДК 94 (477.83) "1919/1939"–058.2

Михайло Сеньків

РОЛЬ "СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРЯ" У ПОШИРЕННІ АГРОТЕХНІЧНИХ ЗНАТЬ СЕРЕД ГАЛИЦЬКОГО СЕЛЯНСТВА В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1919–1939 РР.)

У статті доведено, що товариство "Сільський господар" у міжвоєнний період було дієвим засобом поширення передових методів господарювання, агротехнічних знань серед галицького селянства. Воно сприяло піднесенню економіки краю, покращувало добробут хлібороба, підвищувало його агротехнічний та культурний рівень, захищало від полонізації, сприяло формуванню національносвідомих громадян.

Ключові слова: товариство "Сільський господар", агротехнічний рівень, методи господарювання, комасація, національна свідомість.

Впродовж тривалого періоду радянська історіографія грубо фальсифікувала діяльність товариства "Сільський господар", що начебто мало буржуазно-націоналістичний та антинародний характер. На відміну від радянських науковців, історики української діаспори опублікували низку об'єктивних розвідок з досліджуваної проблематики. Найбільшу цінність серед них мають збірник статей "Крайове господарське товариство "Сільський господар" у Львові 1899–1944 рр." [13], а також праця І.Витановича про розвиток української кооперації [4]. Щоправда, вони, головним чином, написані на основі спогадів.

Об'єктивне вивчення досліджуваної проблеми в Україні розпочалося у роки її незалежності. У колективних монографіях "Історія кооперативного руху" [8], "Українські кооператори" [22], а також у працях О.Вербової [3], З.Струк [18–20] та інших, з аналізом розвитку кооперації на західноукраїнських землях побіжно характеризується діяльність товариства "Сільський господар".

Глибоке вивчення проблеми тільки що розпочинається. На сьогоднішній день не має спеціального монографічного дослідження, присвяченого "Сільському господарю". Саме цим визначається актуальність цієї статті.

У 20–30-х рр. ХХ ст. Західна Україна була у складі Польщі. Українці зазнавали соціального та національного гноблення. Польська влада перетворили край в аграрно-сировинний придаток Польської держави. Розвиток промисловості штучно гальмувався, сільське господарство деградувало. На селі панували злидні. Важкі соціальні умови життя українських селян посилювались національно-політичним безправ'ям, занепадом національної культури. Шукаючи порятунку, тисячі галичан емігрували в Канаду, США, Бразилію, Аргентину та інші країни. У 1921–1939 рр. із Західної України виїхало 175 тис. українців [15, с. 119].

Дієвим засобом захисту інтересів українців стала кооперація, зокрема діяльність товариства "Сільський Господар". Відомий кооператор Ю.Павликовський стверджував: "Важке економічне положення нашого рільника велить нам викресати всю силу, якою розпоряджає нація, щоби подати політичну руку загибаючому рільничому світові. Оборона економічних інтересів нашого рільництва рівняється – якщо глянути на суспільне уверстування нашого народу, – обороні самої нації. Близько дев'ять десятих нашого населення є тісно зв'язані з долею рільництва" [21, с. 342].

Витоки "Сільського господаря" сягають кінця XIX ст. У 1899 р. в Олеську, що на Львівщині, з ініціативи священиків – братів Томи та Юліана Дуткевичів засновано товариство "Сільський господар". Воно ставило своїм завданням піднести рівень рільництва, городництва, садівництва та пасічництва у галицькому селі. У 1904 р. товариство перетворилося на крайове із центром у Львові та правом організації філій у повітових містах.

"Сільський господар" був популярним серед селян і вже на 1913 р. налічував 88 філій, 1325 гуртків і 32 тис. членів. Близько ста діячів товариства працювало безкоштовно, з них – 15 службовців і агрономів [11]. Товариство тісно співпрацювало з кооперацією, що переважно і фінансувала його діяльність. У 1929 році воно було повністю реорганізоване, створено фахові секції: агротехнічну, годівлі свиней, овець, птиці, насінницьку, рибальську, шовківничу та інші. У новому статуті "Сільського господаря" наголошувалося на тому, що основним його завданням є згуртування хліборобів для захисту їх станових інтересів, піднесення економіки, добробуту і культури, розвитку сільськогосподарської науки та освіти.

Товариство захищало господарські інтереси селян на усіх рівнях влади та органів самоврядування, турбувалось про державну допомогу, надавало безкоштовну юридичну консультацію щодо купівлі і продажу землі, нерухомості, одержання кредитів, поширювало передові методи господарювання.

Стрийська філія товариства "Сільського господаря" під керівництвом Є.Олесницького у 1909 р. влаштувала хліборобську виставку, на якій впродовж 18 днів побували селяни-хлібороби з усієї Східної Галичини та гості з Наддніпрянщини. Серед них був "артільний батько" – Микола Левитський, який детально ознайомився з діяльністю сільськогосподарської артілі "Добробут" у селі Дуліби, неподалік Стрия [16, с. 6]. Коломийська філія "Сільського господаря" демонструвала у селах повіту, використовуючи проекційний апарат, фільми сільськогосподарської тематики [6, с. 386].

Товариство "Сільський господар" формувало зразкові господарства, закладало дослідні поля, розсадники фруктових дерев, розводило племінну худобу, птицю, займалося насінництвом, пропагувало мінеральні добрива та сільськогосподарські машини.

Кількість сільськогосподарської техніки на селі зростала. У Копичинецькому повіті машинні секції при господарсько-споживчих кооперативах мали 43 сівалки, 8 трейлерів, 7 молотарок, моторову молотилку, жниварку, косарку, багато віялок тощо [14, с. 2]. Не менше різної техніки було у Стрийському, Тернопільському та інших округах. У повітах Східної Галичини 1927 р. нараховувалося 17 ланцюгових борін, 32 сівалки, 41 трейлер, 56 молотарок, 3 культиватори, 28 плужків [19, с. 49].

Ринок вимагав доброї якості збіжжя. Польові дослідження засвідчили, що найбільше відповідає кліматичним і ґрунтовим умовам Станиславівщини жито "Спельчанське", завезене з Познаньщини. З ініціативи "Сільського господаря" його почали засівати селяни с.Іванівки. Воно дало високі урожаї. Передовий досвід швидко поширився на всю округу [19, с. 66].

"Сільський господар" брав активну участь у комасаційній діяльності, що полягала у зведенні розпорощених ділянок землі того чи іншого власника в єдине ціле. При товаристві створили спеціальне "технічне бюро", до якого зверталися селяни, які бажали упорядкувати свої земельні наділи. У 1928 р. оголошено про комасацію сіл Коропуж Рудківського, Макіївці Коломийського, Добряни і Лисятичі Стрийського, Конюшки Рогатинського повітів та ін. [19, с. 52].

У результаті землевпорядкування селянські наділи стали більшими, що створювало кращі умови для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, зокрема використання техніки та сівозмін. Водночас з комасацією проводилася меліорація. Завдяки "Сільському господарю" упродовж 1935–1938 рр. осушили майже 8800 га пасовищ і лук у 51 населеному пункті [19, с. 55].

З 1938 р. почали проводити меліорацію тих громадських пасовищ, що перебували у жалюгідному стані: підмоклі, покриті купами кротовиння, порослі маловартісними травами. Уперше це було зроблено у с. Ляхівці Станиславівського воєводства – понад 1000 гектарів стали більш продуктивними. Однак Друга світова війна перервала цей процес, що успішно розвивався у галицькому селі [19, с. 56].

Все ж найважливішим своїм завданням товариство вважало розвиток сільськогосподарського шкільництва. При централі товариства "Сільський господар" у Львові 1928 р. створили секцію сільськогосподарського шкільництва на чолі з Й.Райківським.

Товариство заснувало вищі сільськогосподарські курси у Коршеві біля Коломиї, Янчині Перемишлянського повіту, сільськогосподарські школи у Скнилові біля Львова, у Шибаліні Бережанського повіту, Окшові біля Холма, рільничий ліцей у Черниці Жидачівського повіту.

Рільнична школа у Шибаліні започаткувала свою діяльність 1932 р. з ініціативи учителя М.Васьківа. До неї приймали хлопців і дівчат з початковою освітою віком 14–19 років. У школі

вивчали загальноосвітні й фахові предмети: математику, українську мову і літературу, історію України, рільництво, годівлю домашніх тварин, городництво, садівництво, куховарство, крій і шиття тощо. 1934–1935 рр. школу реорганізували в однорічну жіночу. Упродовж 1932–1939 рр. Шибалинську школу закінчило 25 юнаків і понад 160 дівчат [2, с. 101–102].

В 1935 р. у с. Черниці відкрили рільничий ліцей з терміном навчання три роки. До нього приймали юнаків із відповідною освітою. Ліцей мав навчальний корпус, інтернат, їдальню, господарські приміщення, підсобне господарство, 120 га ріллі, майже 1,5 га саду, породисту продуктивну худобу. Учні вивчали загальноосвітні й спеціальні дисципліни: ботаніку, зоологію, агрокультуру, годівлю домашніх тварин, ветеринарію, хімію, агротехнологію тощо. Практичні заняття проводилися у господарстві школи, у саду, городі, на пасіці, стайнях, курнику, місцевій кооперативній молочарні [2, с. 102].

За відсутності достатньої кількості сільськогосподарських шкіл з 1932 року товариство організувало хліборобський вишкіл молоді. Якщо він у 1934 р. був лише у 16 повітах, то у 1935 р. – поширився на всю Галичину й Волинь. Завершилася організація хліборобського вишколу молоді створенням 14 вересня 1934 р. у Львові головної секції при товаристві "Сільський господар". Цього ж дня було обрано її раду на чолі з Є. Храпливим [16, с. 7].

Плідно працював хліборобський вишкіл молоді у Болотні, Подусільній, Дусанові, Янчині, Ладанцях Перемишлянського повіту. У зимовий період молодь під керівництвом фахівців освоювала теоретичні знання з агрономії й зоотехнії. Практичні навички юнаки і дівчата одержували весною-літом на батьківських, громадських і церковних дослідних ділянках. Усі прагнули зібрати високий урожай. Восени їхні результати демонструвалися на виставках, що проводилися у Перемишлянах в Народному домі або в районній молочарні, а також у окремих селах [1, с. 420].

На Стрийщині у 1936 року хліборобський вишкіл молоді охоплював 22 села. У Верчанах, Лисятичах, Добрянках, Гірному, Синевидську, Дашаві були створені курси молоді, на яких навчали передових методів господарювання у тваринництві. Восени 1938 року роботу Стрийського хліборобського вишколу молоді перевіряла державна комісія з Варшави. Вона відвідала гурток у с.Стинава Вижна, що не належав до найкращих у краї, однак комісія була здивована його добротною роботою [5, с. 321–332].

З 1935 р. при товаристві "Сільський господар" почала працювати секція сільських господинь, що у багатьох селах за допомогою інструкторів-жінок організувала курси хатнього господарства, куховарства, кравецтва, птахівництва. На Зборівщині при сільськогосподарських гуртках діяло 53 секції господинь. Вміло було поставлено роботу в селах Велика Плавуча, Озерна, Кабарівці. Зокрема, секція господинь с.Кабарівці за зразкове ведення хатнього господарства отримала нагороду із Львівської Хліборобської палати готівкою 80 злотих і два кубометри дощок на будівництво курників [17, с. 319–320].

У селах Калущини влаштовувалися курси крою, шиття, куховарства, консервування, годівлі курей, свиней, телят, дійних корів. Вони характеризувалися добротною організацією, даючи жінкам необхідні знання для ведення домашнього господарства [7, с. 347].

І це давало свій результат. Відомий кооператор А. Качор писав: "... наше галицьке село напередодні Другої світової війни, змінило свій зовнішній і внутрішній вигляд до невпізнання. Воно не тільки поволі перебудувало свої стайні, обори й подвір'я, але будувало вже кращі, світліші хати, які були зі смаком улаштовані. Багатші селяни розводили великі сади й городи, краще обробляли поля..." [10, с. 72].

У 30-і роки ХХ ст. товариство перейшло від агротехнічної пропаганди до активної економічної діяльності. "Сільський господар" став власником і співвласником кількох промислових підприємств, учасником різних акціонерних компаній, а також загальнодержавних експортних об'єднань, що торгували сільськогосподарською продукцією [12, с. 215].

Товариство створювало у селах читальні, бібліотеки, займалося видавничою справою. Щорічно "Сільський господар" видавав понад 100 назв книг та брошур. Значними тиражами розходилися видання: двотижневик "Сільський господар", журнали "Український пасічник", "Практичне садівництво", "Хліборобська молодь", "Сад і город", а також брошури на сільськогосподарську тематику. І ця література мала значний вплив на хліборобські маси в поступі раціоналізації господарства.

Таким чином, завдяки багатогранній діяльності товариство "Сільський господар" підвищувало агротехнічний і культурний рівень галицького селянства, сприяло піднесенню економіки краю, поступу села, покращувало добробут хліборобів, виховувало національносвідомих громадян, захищало їх від тотальної полонізації.

Список використаних джерел

1. Білоус Т. Філія товариства "Сільський господар" у Перемишлянах / Т. Білоус // Крайове господарське товариство "Сільський господар" у Львові 1899–1944 рр. – Нью-Йорк: Б.в., 1970. – С. 419–424.
2. Боровський М. Сільськогосподарське шкільництво на західноукраїнських землях / М. Боровський // Крайове господарське

товариство "Сільський господар" у Львові 1899-1944 рр. – Нью-Йорк: Б.в., 1970. – С. 99–105. 3. Вербова О. Національно-господарський рух на західноукраїнських землях у період між Першою та Другою світовими війнами: світоглядні засади. / О. Вербова // Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. Т. 2. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – С. 54–58. 4. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. / І. Витанович. – Нью-Йорк: Товариство українських кооператорів, 1964. – 621 с. 5. Дмитренко В. Про перевірку господарського гуртка / В. Дмитренко // Стрийщина. Т. 2. – Нью-Йорк, Торонто, Париж, Сідней: Б.в., 1990. – С. 321–332. 6. Дмитренко В. Філія товариства "Сільський господар" у Коломиї / В. Дмитренко // Крайове господарське товариство "Сільський господар" у Львові 1899–1944 рр. – Нью-Йорк: Б.в., 1970. – С.366–388. 7. Дубрівний П. Філія товариства "Сільський господар" у Калуші / П. Дубрівний // Крайове господарське товариство "Сільський господар" у Львові 1899–1944 рр. – Нью-Йорк: Б.в., 1970. – С. 61–74. 8. Бабенко С. Історія кооперативного руху. / [С.Бабенко, В.Галюк, С.Гелей та ін.] за ред. С. Гелея. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1995. – 410 с. 9. Аліман М. Історія споживчої кооперації України / [М. Аліман, С.Бабенко, С.Гелей та ін.] за ред. С. Гелея. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1996. – 384 с. 10. Качор А. Мужі ідеї і праці / А. Качор. – Вінніпег, Торонто, 1974. – 102 с. 11. Коваль С. Надійний помічник землеробства / С. Коваль // Високий Замок. – Львів, 23 серпня 1995. 12. Ковальчак Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель / Г. Ковальчак. – К.: Наукова думка, 1988. – 254 с. 13. Крайове господарське товариство "Сільський господар" у Львові 1899–1944 рр. – Нью-Йорк: Б.в., 1970. – 600 с. 14. Луцький В. Наші машинні сіялки / В. Луцький // Господарсько-кооперативний часопис. – Львів, 1930. – № 46. – С. 1–3. 15. Макаруч С. Динаміка української еміграції із Західної України в 20–30 рр. ХХ ст. / С. Макаруч // Українська еміграція. Історія і сучасність. – Львів: Каменярь, 1996. – С. 116–119. 16. Сеньків М. Сільськогосподарська кооперація в західноукраїнському селі 1921–1939 рр. / М. Сеньків. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2001. – 36 с. 17. Скурська-Хомова М. Філіяльна секція господинь товариства "Сільський господар" у Зборові / М. Скурська-Хомова // Крайове господарське товариство "Сільський господар" у Львові 1899–1944 рр. – Нью-Йорк: Б.в., 1970. – С. 319–321. 18. Струк З. "Сільський господар" у кооперативному русі на західноукраїнських землях / З. Струк // Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. Т. 2. – Львів, 2001. – С. 137–142. 19. Струк З. Діяльність українських кооперативів у Західній Україні (1921–1939 рр.) / З. Струк – Львів: ВЦ Львівського ун-ту, 2000. – 153 с. 20. Струк З. Організація кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) / З. Струк. – Львів: ВЦ Львівського ун-ту, 2000. – 138 с. 21. Танчин І. Юліян Павликовський / І. Танчин // Українські кооператори. – Т. 1. – Львів: Коопосвіта, 1999. – С. 341–349. 22. Українські кооператори. У 2-х Т. / за ред. С. Гелея. – Львів: Коопосвіта, 1999; 2001. – 454; 420 с.

Михаил Сеньків

РОЛЬ "СЕЛЬСКОГО ХОЗЯИНА" В РАСПРОСТРАНЕНИИ АГРОТЕХНИЧНЫХ ЗНАНИЙ СРЕДИ КРЕСТЬЯНСТВА В МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД (1919-1939 ГГ.)

В статье показано, что общество "Сельский хозяин" в межвоенный период было действенным средством распространения передовых методов хозяйствования, агротехнических знаний среди крестьянства. Оно способствовало подъему экономики края, улучшало благосостояние земледельца, повышало его агротехнический и культурный уровень, защищало от полонизации, способствовало формированию национально сознательных граждан.

Ключевые слова: общество "Сельский хозяин", агротехнический уровень, методы хозяйствования, комасацію, національне свознання.

Myhailo Senkiv

THE ROLE OF THE ASSOCIATION "VILLAGE MANAGER" AT SPREADING KNOWLEDGE AMONG WESTUKRAINIAN PEASANTS DURING THE POST-WAR PERIOD

In this article it has been shown, that the association "Village Manager" was an effective means of spreading methods of housing and farming, agrotechnician knowledge among the Ukrainian peasantry from the social and national pressure during the post-war period. It promoted to the raising of the economy of the country, improved the prosperity of grain-growers, raised its agrotechnical and cultural level, protected from polonisation, promoted to the formation of national – conscious citizens.

Key words: association "Village Manager", agrotechnician level, methods of housing and farming, welfare, national consciuiousness.